

Metodologie pedagogiky v ideologickém třídním boji

Dr. paed. HERMAN KROH,
šéfredaktor časopisu Vergleichende Pädagogik,
Berlín

Zostření mezinárodní situace konfrontační politikou imperialistických kruhů proti reálnému socialismu, národně osvobozeneckému hnutí a pokrokovým silám v kapitalistických zemích staví všechny vědce ve společenských vědách včetně pedagogů před řešení nových úkolů. Vzhledem ke skutečnosti, že se agresivní podstata imperialismu neprojevuje jen v prosazování vojenského zbrojení, nýbrž rovněž v hysterii antikomunistické a antisovětské propagandy, která jakožto ideologické zbrojení doplňuje a provází zbrojení vojenské, rostou vědcům ve společenských vědách odpovědnost „stále prohlubovat u občanů NDR poznání správnosti naší cesty, předností a vymožeností socialismu, přesvědčivě zprostředkovávat všem pracujícím politiku naší strany, zaměřenou na zajištění míru a na blaho lidu“.¹⁾ To zahrnuje nutnost přesvědčivě útočit proti rozmanitým variantám antikomunismu a antisovětismu, jak se projevují v ekonomické, filozofické, sociologické, pedagogické a jiné podobě, aby byl podán příspěvek k přesvědčivé a působivé ideologické práci strany. Neboť teoretická práce strany se koná v podmínkách stálé konfrontace s nepřáteli socialismu a v ofenzivním boji proti antikomunismu a antisovětismu, proti pravicově oportunistickým, revizionistickým a levicově radikálním teoriím.

Toto stanovení úkolů — odvozené z objektivních procesů rozvoje socialismu, z historického průběhu revolučního světového procesu a ze stavu oněch sil, které reprezentují pokrok ve světě — vyžaduje zvýšit teoretickou a metodologickou práci, nově promyslet, jak a s jakými důsledky může být překonána omezenost disciplíny; to znamená provádět ideologickou konfrontaci s imperialistickou ideologií a politikou efektivněji a začlenit ji do ideologického třídního boje naší doby podle jeho požadavků.²⁾ To se stejně týká všech společenských věd, má to stále větší význam pro ofenzivní konfrontaci marxisticko-leninské pedagogiky se strategií vzdělání státně monopolního kapitalismu a její realizace ve školské praxi v imperialistických zemích z hlediska zvyšování efektivity socialistického vzdělávání a výchovy. Přesvědčivé podání výsledků a úspěchů školství v reálném socialismu nikterak nevyklučuje kritiku, odhalování ideologicko-teoretických koncepcí pro vzdělávání a výchovu mládeže v kapitalistických zemích.³⁾

Z toho vyplývají metodologické otázky s přesahujícím aspektem, poněvadž obsah konfrontace s buržoazní pedagogikou je podstatně určen odhalením jejích světonázorových základů, její společenskopolitické funkce. To rovněž znamená převést kritiku rozličných způsobů a jevových forem buržoazní pedagogiky na její „zdůvodnění,“ například ve filozofii, aniž se přitom přeceňují určité „novoty,“ aniž se kritice podrobují povrchní jevy, považují se za podstatné a široce se popisují. Je třeba promyslet varování marxisticko-leninských vědců, aby se při dynamice buržoazní ideologie neztrácel zřetel k tomu, co je podstatné, a uznávaly se módní jevy buržoazní vědy nebo jejích disciplín, aniž se jejich gnozeologické základy, jejich sociální a třídní kořeny a účelovost podrobují kritické analýze.⁴⁾

POMĚR FILOZOFIE A PEDAGOGIKY

Určení poměru filozofie a pedagogiky představuje pro konfrontaci se světonázorovými základy buržoazní pedagogiky podstatný metodologický problém. Provádět ideologickou konfrontaci na základě marxismu-leninismu se zřetelem k aspektu jednoty jeho složek znamená blíže určit podstatu marxisticko-leninské filozofie vzhledem k jejímu vztahu k jednotlivým vědám. To je problematika, která musí být dále promyšlena podle okolností pro rozmanité úkoly v pedagogickém výzkumu vždy se zřetelem k jednotlivému předmětu. Z toho je nutno odvodit specifiku metodologie, jež tkví v tom, že jak marxisticko-leninská filozofie, tak specifickým způsobem jednotlivé společenské vědy — a tím též pedagogika — přispívají k dalšímu vývoji metodologie nikoli odděleně, nýbrž v komplexní interdisciplinární práci.

Marxem zdůvodněný pojem ekonomické společenské formace, jehož vědecký obsah byl Leninem pro stanovení objektivních kritérií pro hodnocení materiálních a duchovních jevů v současnosti dále rozpracován, dovoluje analýze a kritice světonázorověteoretických základů buržoazní pedagogiky vyvodit nejhlavnější metodologické principy z leninské teorie imperialismu a revoluce a jejich dalšího rozvíjení řadou komunistických a dělnických stran. Lenin sám k tomu například ve svém díle *Materialismus a empiriokriticismus* formuloval čtvero nejhlavnějších zásad hodnocení.⁵⁾ Z toho vyplývá, že při konfrontaci s buržoazní filozofií, ideologií, politikou a vědou, které se též dotýkají buržoazní pedagogiky, je třeba rozlišovat několik modifikací analýzy a kritiky: analýzu a kritiku ideologie, teoretickou analýzu a kritiku, nebo na jiné úrovni: sociálněpolitické určení funkce buržoazní pedagogiky, analýzu a kritiku jejího společenského účelu a jiné. Tyto modifikace analýzy a kritiky však jistě neztělesňují něco zcela samostatného, jakési buď — anebo, nýbrž představují odstíny v jednotném badatelském procesu. Neruší zásadu platnou pro marxisticko-leninské bádání ve všech disciplínách — zachovávat jednotu systematiky, dějin a kritiky.

Buržoazní vědci nabízejí k řešení problému poměru filozofie a pedagogiky rozmanité a heterogenní varianty řešení, které jsou vesměs chybné, dají se však shrnout ve dvě protikladná stanoviska: jednak se filozofie identifikuje s pedagogikou, jednak se filozofie a pedagogika navzájem zcela od sebe odlu-

čují a stavějí proti sobě. Pro metodologický přístup marxisticko-leninských vědců k předmětu jejich zkoumání je konstatování tohoto faktu samo pouze podmíněně plodné. Neboť jde-li o to, sledovat jedno nebo druhé stanovisko v jeho vývoji, vyčerpává se například filozoficko-historická analýza popisem metamorfózy některé buržoazní disciplíny. To ovšem neznamená, že filozoficko-historická analýza by neměla svou cenu, neboť neexistuje žádná jevová forma buržoazní ideologie, vědy, teorie, která by neměla své dějiny, a právě v ideologické konfrontaci má historický aspekt, a tím dějiny vědy, disciplíny, teorie, dokonce ideje významnou úlohu — jde ostatně o základní princip marxismu-leninismu a historickodialektické metody. Právem poukazuje v této souvislosti H. Mahr v bilanci vypracované z metodologických hledisek významu v badatelské skupině „Kritika buržoazní filozofie“ v letech 1976 až 1980 na to, že „poměr filozofie a pedagogiky může být správně chápán jen tehdy, zkoumá-li se třídní a historicko-kvalitativní aspekt“. ⁶⁾ To tedy znamená, že se podstatné metodologické stanovisko zakládá v určení poměru marxisticko-leninské filozofie k socialistické pedagogice a z něho se nachází klíč k světonázorovým otázkám, k dialektice podstaty, jevu, jednotlivého, zvláštního a všeobecného v buržoazní pedagogice. Nezajímavá není v této souvislosti diskuse o pojmu „marxistická filozofie výchovy“, kterou vede lipská badatelská skupina „Kritika buržoazní filozofie“ v konfrontaci s jinými autory. Polemika proti tomuto termínu a jeho obsahu spočívá v poznání, že z marxismu-leninismu nelze oddělovat, odlučovat části, nemá-li se porušit, a že marxisticko-leninská filozofie je světonázorově teoretickým základem pedagogiky jako celku. ⁷⁾

OBJEKTIVNÍ REALITA A VÝVOJ TEORIE

Jakožto metodologický problém pro konfrontaci s buržoazní pedagogikou nabývá relativní samostatnost vývoje teorií stále většího významu. Tato skutečnost, uznávaná marxisticko-leninskými vědci, která byla již ukázána Engelsem v jeho dopise Blockovi ⁸⁾ jakožto zákonitost vývoje společenského vědomí, má tím větší úlohu, „čím více se oblast, kterou právě zkoumáme, vzdaluje od ekonomiky a blíží se čistě abstraktní ideologii...“ ⁹⁾ Pro konfrontaci s buržoazní pedagogikou se proto stává metodickým problémem otázka dialektiky materiální determinovanosti buržoazní ideologie a vědy a konkrétní formy relativní samostatnosti jejího vlastního — rovněž ideověhistorického — vývoje. Je skutečností, že další generace buržoazních vědců jejich myšlenkovou soustavu sotva přejímá a dále rozvíjí beze změny. Ve vývoji buržoazních teorií se mění podle okolností již proto rozpory mezi teorií a jejím kvalitativním potvrzením ve společnosti. Také tento aspekt je možný: Mění se propast mezi poznáním na jedné straně a na druhé straně mezi zhodnocením, použitím výsledků buržoazní vědy v praxi. Avšak při analýze a kritice buržoazních teorií z výše nastíněného hlediska stojí marxisticko-leninský badatel před problémem poskytnout ve svých úvahách místo kategorii podobnosti a nadhodit otázku heuristické funkce této kategorie pro získání nových poznatků, ba dokonce odtud klást otázku plánovatelnosti vlastního pokroku poznání. To také znamená, že se nikoli v každém případě musí hledat metodicko-logická pravidla

dla k získání nových poznatků, nýbrž že k novým poznatkům vedou již stanovené pokusy řešení, popřípadě jejich varianty pro analogické skupiny problémů nebo tříd.

Relativně samostatný vývoj již vzniklých teorií vede k množství pedagogických, sociologických a jiných „škol“, které sice vesměs přináležejí buržoazní ideologii, jež však přesto představují specifické ideové konstrukce, které zrcadlí jen jednu nebo některé stránky společenského bytí.¹⁰⁾ Tato skutečnost umožňuje také ideové sepětí buržoazních idejí a teoretických útvarů, které jak jednotlivě, tak jako konglomerát odporují logice a rovněž objektivní realitě a zároveň vytvářejí jádro eklekticismu. Z toho vyplývají požadavky na interdisciplinárně konané marxisticko-leninské bádání, neboť nemůže být úkolem jediné vědy, jako je pedagogika, zkoumat konkrétní třídní podmínky buržoazie v jejich celku, jak se artikulují v sumě všech jednotlivých buržoazních věd a disciplín. Z toho jistě též vyplývá otázka, kterou je třeba řešit ještě důkladněji, otázka efektivních metod pro komplexnější využití, vyhodnocení a ovládání těch poznatků, které dávají pedagogickému bádání k dispozici jiné marxisticko-leninské společenské vědy. To například znamená, že marxisticko-leninští pedagogové nebudou zkoumat konkrétní třídní podmínky buržoazie, jak se projevují v ekonomice, avšak jistě se budou opírat o výsledky marxisticko-leninského ekonomického bádání. Uvažovat o tom je účelné už proto, že v procesu analýzy a kritiky je nutno znova teprve odhalovat často skryté, teorie poznání se týkající sociální a třídní kořeny buržoazních teorií.

Aby se materiální a duchovní vztahy uvnitř společnosti plně zachytily, nemohou se marxisticko-leninští vědci zříci filozoficko-historického přístupu k problémům konfrontace, když vedle buržoazní ideologie chtějí analyzovat a podrobit kritice též poznávací výsledky buržoazní vědy. Při tom platí stejně jako dříve Leninovo poznání, že buržoazní věda není pouhým produktem náhody, ale zůstává třídně omezena na stromě poznání jako „planý plod“.¹¹⁾ Z toho rovněž vyplývá, že je významná dvojí stránka kritiky: za prvé kritika k rozbití antihumanistické, třídně nepřátelské teorie brzdící pokrok lidstva; za druhé kritika k určení trendu v mezinárodním srovnání a k vyfiltrování oněch prvků teorie buržoazní vědy, které v sobě nesou zárodek pokroku, jež by však mohly být plodné teprve ve společenských podmínkách socialismu, kdežto v kapitalismu jsou ohroženy zakrněním nebo vydají jen planý květ. Touto otázkou kritického zachycení teoretických a ideových prvků z buržoazních vědeckých disciplín se dotýkají metodologické a teoretické vědecké problémy úkolů spojenecké politiky marxisticko-leninských vědců v ideologickém třídním boji, dotýkají se politicky důležité problematiky prosazování principů mírové koexistence a semknutí všech sil proti konfrontačnímu a válečnému kursu imperialismu, zvláště vojenskoprůmyslového komplexu.

V tomto boji, jak je veden v současné době, nabývají tradiční linie buržoazní filozofie a pedagogiky stále většího významu, poněvadž se při jejich analýze objevuje střídání vystupujících a ustupujících základních idejí a ideologické „hospodářské rezervy“ buržoazních koncepcí. Pro včasné poznání proměn, strategických změn a též idejí, jež se plně rozvinou teprve později, je tento aspekt velmi důležitý, protože toto poznání umožňuje odhalit sociální podsta-

tu a zamýšlená společenskopolitická působení buržoazních teoretických konstrukcí už v jejich zárodečném formách. V souvislosti s tím existuje problém dlouhodobosti a aktuálnosti teoretických koncepcí buržoazní ideologie. Dlouhodobost a aktuálnost se vyjadřují v mnohotvárných jevových formách, které jsou charakterizované konfliktem mezi idejí a objektivní realitou, rázem antagonistické třídní společnosti, rozpory uvnitř buržoazie a způsobem provádění jejího panování, nutností chtít prosazovat vzhledem k vývoji ve světě a k ofenzivě socialismu na rozličných frontách ideologické působení.

Odhalování specifičnosti aktuálnosti a dlouhodobosti ve vývoji buržoazních teorií může obohatit, zostřít metodologický instrumentář marxisticko-leninských vědců a otvírá nové aspekty pro použití principu logického a historického přístupu v konfrontaci s buržoazní pedagogikou. Aktuálnost nikterak není něčím druhořadým, nýbrž má svou hodnotu ve vztahu k dlouhodobosti a historičnosti. Buržoazní teorie nikterak nelze v jejich aktuálnosti analyzovat z aspektu náhodnosti, nýbrž nesmí se přehlédnout jejich „opravná funkce“, kterou má aktuálnost splnit podle té které konstelace panování vůči děledobosti a historii. V tom smyslu se již při odhalování ještě probíhajících procesů ukazuje působení dlouhodobě vznikajících idejí, jejich variace odpovídající aktuálním potřebám buržoazní společnosti, a částečně se též projevují ony členy teorie, které se stanou aktuálními až v budoucnosti, jež však již v sobě obsahují moment dlouhodobosti.

Uvažování o tomto metodologickém problému zostřuje též pohled na eklekticismus buržoazní filozofie a pedagogiky. Je-li eklekticismus definován jako neprincipiální slučování teorií a také odporujících si pojetí, vyplývá z toho pro ideologickou konfrontaci z metodického hlediska řada nových otázek. Marxisticko-leninskému vědci nemůže být odhalení způsobu neprincipiálnosti při slučování buržoazních teoretických útvarů právě tak málo lhostejné jako otázka „hodnoty novosti“, tedy parciálnosti, nového detailu, odstínu, jakož i kombinatoriky. V tom jsou buržoazní filozofie a pedagogika ještě plodné, a otázka teoreticky poznávací podstaty eklektických konglomerátů nebo jejich sociálních kořenů a jejich společenskopolitické funkce nemůže být zanedbána. Jistě reflektuje eklekticismus také diferenciační procesy v buržoazní společnosti a v důsledku toho v myšlení jednotlivců nebo skupin, avšak nejméně stejně významné je poznání, že nadhazuje otázky pouze jednostranně a je schopen poskytovat odpovědi jen ve vztahu k jednotlivým prvkům, poněvadž komplexní řešení nejsou pro společenskou omezenost možná. Z toho vzniká pro metodologickou práci zajímavá otázka, jak se určitá idea v buržoazní ideologii vyvíjí, aby reprezentovala politické zájmy vládnoucí třídy, aby nabyla schopnosti uplatnit se v praxi nebo se přes neměnicí se společenské procesy změnila.

Pro další zkoumání takovýchto metodologických otázek nastupuje na první místo přesné určení podstaty ofenzivy socialismu v ideologickém boji, analýza působení marxismu-leninismu v jeho celku, reálného socialismu, jakož i jednotlivých společenskovědních disciplín na vývoj buržoazních teorií. Tím může být konkrétně, podrobně ve vztahu k příslušnému předmětu zkoumána tendence, že se buržoazní teorie čím dále tím více „obohacují“ terminologií přejí-

manou z marxismu-leninismu a pseudospolečenskovědními zdůvodněními budí dojem společenského pokroku.¹²⁾ Neboť buržoazní ideologie neobsahuje jen takové komponenty jako libovůli, voluntarismus, vlastní dějiny idejí a jiné, nýbrž i politickou účelnost a efektivnost. Pro konfrontaci by bylo nebezpečným zjednodušením vztahu společenského bytí a vědomí chtít vtěsnat vývoj buržoazní pedagogiky a psychologie do schématu akce-reakce, postupu, před nímž varoval již Engels, když též vznik teorií zdůvodňoval národními, zahraničně politickými faktory, ba i „skupinou paralelogramů sil“.¹³⁾ Vzhledem k tomu zůstává aktuálním úkol diskutovaný též ve vědecké radě APV počátkem roku 1980 – sledovat konkrétní vývoj buržoazních pedagogických teorií, které vystupují do popředí pod vlivem marxismu-leninismu s novými společenskoteoretickými zdůvodněními, zneužívají pro sebe vědeckého komunismu, přebírají od něho podružnosti nikoli nebezpečné pro imperialistickou společenskou politiku, zanedbávají nebo zkreslují, co je podstatné, a tímto způsobem vytvářejí „nové“ ideologie, zčásti v neorevizionistickém rouše.

Přeložil Vilém Pech

POZNÁMKY

¹⁾ Hager, K.: *Die Gesellschaftswissenschaften vor neuen Aufgaben*. In: *Die Gesellschaftswissenschaften vor neuen Aufgaben*. Konferenz der Gesellschaftswissenschaftler der DDR am 18. 12. 1980 in Berlin, Berlín, Dietz Verlag 1981, s. 14 n.

²⁾ Srv. Buhr, M.: *Unsere Polemik schärfer, geschliffener, grundsätzlicher*. In: *Die Gesellschaftswissenschaften vor neuen Aufgaben*. Tamtéž s. 97.

³⁾ Srv. *Zentraler Forschungsplan der marxistisch-leninistischen Gesellschaftswissenschaften der DDR 1981 bis 1985*. Einheit, Berlín 35 (1980) 12, s. 1223.

⁴⁾ Srv. Buhr, M.: o. c. s. 100. Viz dále: Billerbeck, W.: *Einige theoretisch-methodologische Probleme der Darstellung der Vorzüge und der Überlegenheit des realen Sozialismus auf bildungspolitisch-pädagogischem Gebiet in der Auseinandersetzung mit der bürgerlichen Bildungspolitik und Pädagogik des Auslands*. APW der DDR, Arbeitsstelle für Auslandspädagogik, Berlín, 1980, s. 118 n.

⁵⁾ Srv. Lenin, W. I.: *Materialismus und Empirioskritizismus*. In: *Werke sv. 14*. Berlín, Dietz Verlag 1971, s. 362 n.

⁶⁾ Mahr, H.: *Die Bestimmung des Verhältnisses von Philosophie und Pädagogik als methodologisches Problem der Auseinandersetzung mit weltanschaulichen Grundlagen der bürgerlichen Pädagogik*. Diskussionsmaterial der Forschungsgruppe „Kritik bürgerlicher Philosophie“ der Pädagogischen Hochschule „Clara Zetkin“ Leipzig k metodologickému zasedání pracoviště pro zahraniční pedagogiku APV NDK a jeho spolupracujících partnerů. Berlín, prosinec 1980, s. 10.

⁷⁾ Srv. tamtéž, s. 17 n.

⁸⁾ *Brief F. Engels' an Josef Bloch in Königsberg, 21. 9. 1980*. In Marx/Engels: *Werke sv. 37*. Berlín, Dietz Verlag 1973, s. 463.

⁹⁾ *Brief F. Engels' an W. Borgius in Breslau, 25. 1. 1894*. In: tamtéž, sv. 39, s. 207.

¹⁰⁾ Srv. Lenin, W. I.: *Zur Frage der Dialektik*. In: *Werke sv. 38*, Berlín, 1965, s. 344.

¹¹⁾ Srv. tamtéž.

¹²⁾ Kroh, H.: *Zur Funktion und sozialen Rolle bürgerlicher „Friedensforschung“ und „Friedenspädagogik“ in ausgewählten kapitalistischen Ländern*. Berlín, APV NDR 21 (1980) 3, s. 92 n., s. 98.

¹³⁾ Srv. o. c. 8.